

NUTQIY XATOLAR VA ULARNI BARTARAF ETISH YO‘LLARI

*Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti
Ellikqala pedagogika fakulteti Boshlang‘ich ta‘lim
yo‘nalishi 3- bosqich talabasi Muxiddinova Yulduz*

Annotatsiya: Maqolada kichik yoshdagi bolalar nuqtidagi xatolar va ularni bartaraf etish usullari hamda nutqini o‘stirish yo‘llari qisqacha tahlil qilingan. Shuningdek o‘quvchilarni to‘g‘ri yozishga va to‘g‘ri o‘qishga o‘rgatish usullari tahlil qilingan. Ushbu maqola tildagi nutqiy xatolarga bag‘ishlangan.

Kalit so‘zlar: nutq, nutqiy xato, nutqni o‘stirish, so‘z, gap

SPEECH ERRORS AND WAYS TO ELIMINATE THEM

Abstract: The article briefly analyzes errors in the point of young children and methods of their elimination, as well as ways to grow their speech. There has also been an analysis of ways to teach students to write correctly and to read correctly. This article is devoted to speech errors in the language.

Keywords: speech, speech error, speech culture

Nutqiy xatolar turlicha bo‘lib, kelib chiqish sabablari ham xilma-xildir. Fonetik xatolar tovushlarni noto‘g‘ri talaffuz qilish bilan bog‘liq. Masalan, "r" va "l" tovushlarini aralashtirish, unli tovushlarning cho‘zilishi yoki qisqarishi kabi. Leksik xatolar esa so‘zlarni noto‘g‘ri bajarish, sinonimlarni chalkashtirish, so‘zlarning ma‘nosiga mos kelmaydigan fe‘llarni qo‘llash orqali namoyon bo‘ladi. Grammatik xatolar esa gap tuzilishdagi noaniqliklar, fe‘l va ravish vositalarini noto‘g‘ri bajarish, qo‘shimchalarni noto‘g‘ri qo‘llash kabi ko‘rinishlarda mavjud. Stilistik xatolar esa nutqning aniqligi, soddaligi va ifodasi oladi bilan bog‘liq bo‘lib, ortiqcha gaplarning bo‘lishi, takrorlanishlar, emotsional rangsiz nutq kabi holatlarni o‘z ichiga oladi. So‘nggi holda, ayniqsa, internet va ijtimoiy tarmoqlarning rivojlanishi bilan bog‘liq, yangi turgan nutqiy xatolar ham paydo bo‘lmoqda. Masalan, internetda tez-tez qo‘yilgan qoidalarga qisqartmalar, emotsional belgilarning o‘rnatish darajasi, grammatika xavfsizlikka qilmasli kabi.

Nutqiy xatolar — bu insonning nutqida sodir bo‘ladigan xatoliklar bo‘lib, ular to‘g‘ri va aniq ifodalanishiga to‘sqinlik qiladi. Nutqiy xatolarni bartaraf etish uchun

turli metod va usullar mavjud. Quyida ba'zi asosiy nutqiy xatolar va ularni bartaraf etish yo'llari keltirilgan:

1. Fonetik xatolar

Bu xatolar so'zlarni noto'g'ri talaffuz qilishdan kelib chiqadi. Masalan, so'zlar noto'g'ri talaffuz qilinishi, bu esa tinglovchiga tushunarsiz bo'lishi mumkin. Bartaraf etish yo'llari:

- Talaffuzni to'g'ri o'rganish va amaliyot qilish.
- O'rgatish materiallaridan (audio va video manbalar) foydalanish.
- Nutqni aniq va ravon talaffuz qilishga e'tibor qaratish.

2. Grammatik xatolar. Grammatik xatolar jummalarni noto'g'ri qurish yoki so'zlarning turkumini noto'g'ri ishlatish bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Masalan, ot bilan fe'l o'rnini almashtirish, shakllarning xatolik bilan ishlatilishi. Bartaraf etish yo'llari:

- Grammatika qoidalarini o'rganish va amaliyot qilish.
- Nutqni yozma shaklda tekshirib, grammatika xatolarini tuzatish.
- To'g'ri grammatikani eslab qolish uchun misollar va mashqlarni ko'p bajarish.

3. Leksik xatolar. Leksik xatolar so'zlarning noto'g'ri tanlanishi yoki so'zlarning bir-biriga mos kelmasligi bilan bog'liq. Masalan, so'zning noto'g'ri ma'nosi yoki kontekstdan tashqariga chiqishi. Bartaraf etish yo'llari:

- So'z boyligini rivojlantirish, yangi so'zlarni o'rganish.
- Nutqda so'zlarning to'g'ri ma'nosini va kontekstini aniqlash.
- Sinonimlar va antonimlar bilan ishlash.

4. Sintaktik xatolar. Sintaktik xatolar jummalarni tuzishda yuzaga keladi. Masalan, jumla tarkibining noto'g'ri joylashuvi yoki bog'lovchilarni noto'g'ri qo'llash. Bartaraf etish yo'llari:

- Soddalashtirilgan sintaktik tuzilmalarni o'rganish va ularni amaliyotda qo'llash.
- Qisqa va aniq jummalarni qurish.
- Nutqni rivojlantirish uchun grammatik qoidalarni doimiy ravishda takrorlash.

5. Orfografik xatolar. Bu xatolar so'zlarning yozilishida yuzaga keladi. Masalan, so'zlarning noto'g'ri yozilishi yoki imlo qoidalariga amal qilmaslik. Bartaraf etish yo'llari:

- Imlo qoidalarini o'rganish va ularni doimiy ravishda qo'llash.
- Yozuvda xatolarni oldini olish uchun test va tekshiruvlardan foydalanish.
- Yozishdan oldin so'zlarni yaxshi o'rganish va noto'g'ri yozilgan so'zlarni tekshirish.

6. Tashqi faktorlardan kelib chiqqan xatolar. Nutqda tashqi faktorlardan (xavotir, charchoq, diqqatni yo'qotish va boshqalar) kelib chiqadigan xatolar ham mavjud. Bu turdagi xatolar nutqning notekis va bo'g'iq bo'lishiga olib keladi. Bartaraf etish yo'llari:

- Nutqdan oldin dam olish va diqqatni jamlash.
- Stressni kamaytirish uchun meditatsiya yoki nafas olish mashqlari qilish.
- Nutqni tinch va o'ziga ishonch bilan ifodalash.

O'quvchilar yo'l qo'ygan xatolarni guruhlash, ularning turlarini aniqlash va har bir xatoning kelib chiqish sabablarini o'rganish asosida nutqqa oid xatolarni to'g'rilash va ularning oldini olish tizimi ishlab chiqiladi:

1) nutqqa oid xatolarni o'quvchilar daftarida to'g'rilash;

2) sinf o'quvchilari uchun umumiy bo'lgan nutqqa oid xatolar ustida sinfda ishlash (buning uchun darsning 15-20 daqiqalik qismi ajratiladi va tekshirilgan insho va bayon tahlil qilinadi, o'quvchilarning yo'l qo'yilgan xatoni mustaqil ravishda topishga va uni to'g'rilashga imkon beriladi);

3) ayrim individual xatolar ustida darsdan tashqari vaqtda ishlash, xatoni topish, tushuntirish va to'g'rilash;

4) yo'l qo'yilishi mumkin bo'lgan nutqiy xatolarning oldini olishga qaratilgan uslubiy mashqlar tizimi (o'qish va grammatika darslarida matni til tomonidan tahlil qilish o'quvchilar yo'l qo'ygan xato ustida ishlash uchun asos bo'lib xizmat qiladi);

5) o'quvchilarni tuziladigan matn leksikasidan, ayrim sintaktik qurilmalardan foydalanishga tayyorlash maqsadida har bir hikoya, insho, bayondan oldin uni til jihatidan mashq qilish;

6) imkoni bo'lsa, grammatik mavzu o'rganilayotganda, shu mavzu xatoning oldini olish uchun asos bo'lib xizmat qilishini ko'rsatish - tushuntirish;

7) o'quvchilarni yozgan insho va bayonlarini o'zlari tekshirishiga va mustaqil takomillashtirishi (“tahrir qilish”)ga maxsus o'rgatish.

Ko'rsatilgan yo'nalishlarning hammasi har bir sinf o'quvchilari uchun, ayniqsa, III va IV sinf o'quvchilari uchun muvofiq keladi.

Nutqiy xatolarni to'g'rilash va oldini olish til ustida ishlash bilan bog'lab, maqsadga muvofiq holda uyushtiriladi.

Xulosa: Nutqiy xatolarni bartaraf etish uchun muntazam ravishda amaliyot qilish, grammatikani va talaffuzni o'rganish, shuningdek, nutqning to'g'ri va aniq bo'lishiga e'tibor qaratish zarur. Nutqiy xatolarni to'g'irlash orqali kommunikatsiya samaradorligini oshirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Umumiy o'rta ta'limning davlat ta'lim standartlari va o'quv dasturi, O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligining axborotnomasi, 7-maxsus son. T.: SHarq, 1999.
2. Boshlang'ich ta'lim bo'yicha yangi tahrirdagi davlat ta'lim standarti, Boshlang'ich ta'lim jurnali. Toshkent, 2005. №5. 5, 6, 8-9-betlar.
3. Boshlang'ich ta'lim bo'yicha yangi tahrirdagi o'quv dasturi, Boshlang'ich ta'lim jurnali. Toshkent, 2005. №5. 21- 33 – betlar